

„Egy istenarc van eltemetve bennem”

Reményik Sándor halálának 80. évfordulójára

„Legyek összeszedett,
Szelíden is kemény,
S hogy ne ítéltessem,
Mégse ítéljek én,
Nevessek a világ
Játékai felett,
De ez a nevetés
Legyen egy ölelés,
Amellyel mindenkit
Magamhoz ölelek.”
(*Vízválsztó*)¹

A Trianon után kisebbségi sorba kényszerült erdélyi magyar költő, Reményik Sándor halálának 80. évfordulójára emlékezünk ebben az évben, abban a reményben, hogy egyre többen kívánnak munkásságával, verseivel, gondolkodásmódjával megismerkedni.

Az ember mindig történeti módon nyitja meg a világot, s a múltból merít azért, hogy a jelenben elláthassa feladatait, kijelölhesse helyét. Ez volt Reményik Sándor küldetéses szerepvállalása is, saját magát kutatta, értelmezte, értékelt olyan módon, hogy a történelmi közösség tagjaként tevékenykedett. Küldetés-tudata, sorsvállalása példaértékű volt, kortársaival folytatott közös munkája, irodalomszervező tevékenysége nyomán képet kapunk az erdélyi magyar irodalom alakulásáról. Publicisztikai munkái egyértelműen tükrözik, hogy olvasatában az erkölcsben rögzülnek azok az elvek, normák és ideálok, melyek társadalmilag elfogadottak az adott közösségben. „...az erkölcsi és az esztétikai értékelés szorosan egymás mellett állnak [...] mindkettő a szellem önértéke [...] Köztük nem lehet szó alá- és fölérendeltségről, csupán mellérendeltségről.”²

A természet és a történelem együttélése számára a szabadság és a szükség-szerűség birodalmaként jelenik meg, biztosítja a cselekvések színterét, egyrész-

CSONTOS MÁRTA (1951) tanár, költő, irodalomtörténész. PhD-fokozatát a PPKE BTK Irodalomtudományi Doktoriskolájában szerezte 2019-ben. Legutóbbi kötetei: *Látószögek* (Kráter, 2018), *„Zászló a szélben”*. *Transzcendencia és küldetésstudat Reményik Sándor költészetében* (Hungarovox, 2020).

1 Reményik Sándor: *Vízválsztó*. In *Összes versei, II.* Bp., 2000, Auktor Kiadó, 206.

2 Reményik Sándor: *Etikai és esztétikai érték (Válasz Csiki Endrének) = Kézszorítás. Írók, művek, viták, 1918–1941.* Kolozsvár–Bp., 2007, Polis Könyvkiadó–Luther Kiadó, 404.

ről megőrizve a teremtett, létrehozott dolgokat, másrésről nyit a jövő felé az új lehetőségek befogadására. A természeti kellékekkel való azonosulás során sokszor szenvedélyeit szabadjárá engedti, a felszabadultság érzése tölti meg a sorokat, s katartikus élményekhez juttatja önmagát éppúgy, mint az olvasót a recepcióban.

*Sötét a fenyves, sötét a világ.
De fenn a fenyőn vidám mókus ül.
Fény-mókus. Én futtattam fel a fára.
Ül és fütyül a fekete világra.*

...
*Sötét a fenyves, sötét a világ.
És háború van s ó, annyian félnek!
Uram, bűnömül ne vedd – én nem félek.
Bízom, hiszek, s fényemet táncoltatom.³*

A természeti környezettel való azonosulás, az erdélyi tájat uraló fenyő, ahogy Láng Gusztáv is kiemeli egy a korszakkal foglalkozó tanulmánykötetében, „erkölcstani értékjelképként”⁴ van jelen. *Lobogódísz* című költeményében Reményik a fenyőkkel szimbolizálható kitartás és elkötelezettség birtokában, az ellentétek hatásnövelő fekete-fehér kontrasztjában kilép a biztos védelemből, s önmagát a fenyőkkel azonosítható szerepvállalással hegytetőn kimagasló zászlódísznek tekinti, a tér és az idő fölött győzni tudó örökkévalóságban. „Fekete fenyőlobogók között / Lobog egy hófehér: / Én vagyok az – fehér ruhámba / Belemarkolt a szél... [...] Zászlótestvérek, bús fenyők, / Rivalljon most az ének: / Egy roppant kéz utánam nyúlt / És kitűzött közéték.”⁵

Különös jelentőségű ez az évforduló, hiszen a korábban mellőzött költő ma végre megkaphatja az őt megillető helyet a kánonban. Pomogáts Béla – aki a korszak és Reményik Sándor életművének egyik legjobb ismerője – doktori disszertációm opponenseként új adalékokkal is gyarapíthatta ismereteinket. Értékelése során kiemelte, hogy Reményik Sándor a *Végvári versekkel* kivívott elismerést és megbecsülést a második világháború után teljesen elveszítette. Nem írtak róla tanulmányt, esszét és méltatást. Ő maga is csak 1952-ben, Melocco Miklós szobrászművész jóvoltából ismerhette meg Reményik Sándor költészetét. Elemző írások és költészetértelmezések csak akkor kezdődtek, amikor Kántor Lajos 1983-ban sajtó alá rendezte válogatott verseit *Az építész fia* címmel.

Napjainkban különösen fontos az értékek megőrzése, a nemzettudat megerősítése. Reményik költészetének éppen az az üzenete, hogy a kisebbség nemzettudata értékképző szerepet tud betölteni kisebbségi sorba kerülése mellett is.

3 Reményik Sándor: *Visszanyert fény*. In R. S. *Összes versei*, II, i. m. 286.

4 Láng Gusztáv: *Kérdezz másképp...* Bp., 2015, Parnasszus Könyvek, Magasles X, 155.

5 R. S. *Összes versei*, I, i. m. 351.

Mivel Erdély a történelmi Magyarországhoz tartozott, így az erdélyi irodalom össznemzeti funkciót tölt be. Az identitás tehát tekinthető „olyan tradíciók vállalásának, melyek közösek az egész magyarság számára”.⁶ Ilyen módon érthetővé és értelmezhetővé válik számunkra az 'erdélyi gondolat', a transzszilvanizmus eszméje, mely a kialakult történelmi-földrajzi környezet meghatározó volta mellett a létrejött regionális különbség értékmegőrzésére törekedett történelmi, szellemi együttélésben.

A megemlékezések során mindig van valami fontos, az alkotó életútjában olyan esemény vagy időszak, amelyre minden alkalommal fokozott figyelemmel fókuszálunk. Reményik esetében ezek a *Végvári versek*. De ezek a versek, bármennyire is a háború okozta borzalmakra s annak következményeire reagálnak, nem buzdítanak harcra, sokkal inkább összetartásra, az összetartozás szükségességére, melyben a költő vezérszerepet szeretne betölteni. „Ami viasz volt bennem: most acél”, vallja meggyőződéssel a *Nyugodt vagyok* bevezető soraiban. A szülőföldhöz való hűségét és megmaradását az identitástudat megőrzésével látja megoldhatónak, ebben van segítségére a már említett transzszilvanizmus ideológia.

Csak kellő fanatizmussal lehetett az adott történelmi-politikai körülmények miatt cselekvésre ösztönözni, lemenni erkölcsi-eszmei mélyrétegekbe, nem venni tudomást az emocionális-egzisztenciális kisemmizettségről. Szereptudata birtokában így tudja megénekelni a magyarság elpusztíthatatlanságát.

Nemzetem nincs már...!

De magyarok még vannak.

*Ország nincs már, a haza elveszett,
De egymást átölelő lelkek vannak,
És egymás felé kinyújtott kezek.⁷*

Reményiket eredendően keresztény-vallásos világképe, személyes adottságai nem harcos közéleti szerepre teremtették. A megbékélést, a megmaradást kereste mindenáron. Erre utal a *Miért hallgatott el Végvári?* utolsó soraiban is. „Nem a mi dolgunk igazságot tenni, / A mi dolgunk csak: igazabbá lenni.” A versek legfőbb értéke tehát a kisebbségi kánonban az esztétikán túl mutató identitásmegőrzés felmutatása. A reményiki szerepkánon paradigmateremtő ereje abban rejlik, hogy transzszilván értékek hagyományteremtő erejével kollektív lírai beszédmódot valósít meg.

6 Láng Gusztáv: Séta egy definíció körül. In *Száz év kaland Erdély irodalmából, 1918–2017 (Az erdélyi gondolat léte)*. Csíkszereda, 2018, Bookart, 19.

7 R. S.: Új szövetség. In R. S. *Összes versei*, I, i. m. 111.

A Reményik-arculat kialakulásának korszaka ez, annak a költői attitűdnek a megszólaltatása, melynek jellemzői egész életművére vonatkoznak: fizikai gyengeségből fakadó melankólia, Istennel folytatott örökös párbeszéd, küldetéses sorsvállalás.

A külvilág és a belső világ személyiségjegyeinek traumatapasztalataiból származó nyelvi-pszichológiai képzettársítások hozták létre azokat a vándormotívumokat, melyek mint természeti képek már az 1921-ben kiadott *Vadvizek zúgásában* is megjelennek. A vándormotívumok pedig szorosan kapcsolódnak a folyamatosan megjelenő ellenpólusokhoz. Fény és sötét, fent és lent, vár és rom, mennyország és pokol, tűz és víz oppozíciói kísérik végig a feszültségteremtés és feloldódás, az elbukás és a felemelkedés dichotómiáját.

*Azt akarom, hogy a lelkembe láss,
Mélyen, egészen, úgy, mint soha még. [...]*

*Ó, mert én minden percben elbukom,
És minden percben fölemelkedem.
Azt akarom, hogy a lelkembe láss,
És lásd, hogy az a fölemelkedés
Sokszor keserűbb, mint az elbukás.⁸*

A megemlékezés során nem hagyhatjuk ki annak fontosságát, hogy milyen módon szervezte, alakította Reményik az irodalmi lapok közötti együttműködést. A *Pásztortűz*, a *Helikon* és a szász *Klingsor* folyóirat közös programjai és találkozói bizonyítják, hogy az irodalom önazonosság megtartó, értékmentő, társadalomépítő szerepet tölthet be. A három lap a szülőföld élményeinek és a történelmi múltnak a kanonizációjára törekedett abban a szociokulturális mezőben, melyet a transzszilvanizmus teremtett. Reményik lapja, a *Pásztortűz*, 1921-ben indult azzal a céllal, hogy az egyetemes művelődésbe bekapcsolódva, annak hagyományaira támaszkodva magyar érzést, magyar gondolatokat szólaltasson meg, helyet biztosítva a *Nyugat* nagyjainak, de rendszeresen publikált itt Áprily Lajos, Bartalis János, Dsida Jenő, Berda József, Berda Mária, hogy csak néhány ismertebb nevet említsünk. A lap fő célkitűzése volt az Erdélyben élő nemzetiségekkel folytatott irodalmi párbeszéd megvalósítása az 'erdélyi lélek', az 'erdélyi gondolat' elfogadásával. Úgy vélték, hogy az „erdélyi öntudat”, a faji egyéniségek különbözősége ellenére is közös, mert az „uno trium nationum” problémáját a nemzetek jogos nemzeti kívánságainak figyelembevételével meg lehet oldani. Ez az együttműködés a véleménykülönbségek és politikai állásfoglalás változások ellenére is igen nagy jelentőségű volt, a mai kozmopolita-globalizmusra törekvő generációk számára is tanulságos. Miként Pomogáts Béla is kiemelte, az irodalmi regionalizmus jelenléte és az egyetemesesgre törekvés

8 Uo., Vallomás és előljáró beszéd. In R. S. *Összes versei*, I, i. m. 189.

jellemezte az alkotó munkát, melyet nemzeti kötődés, öncélúság, elfogadás és elzárkózás egyaránt jellemzett.⁹ A párbeszéd megszakadásához nagyban hozzájárult az a tény, hogy az első békeszerződést követően a szász kisebbségi irodalom beleolvadt anyanyelve irodalmába, a magyar irodalom egysége pedig éppen ekkor bomlott fel,

„Diszharmonikus elemekből harmóniát teremteni” – jelöli meg Reményik önnön feladatát. A szövegszubjektum pozíciója világba vetettségét interpretálja a létezés háttérében, alkotói folyamata újrajátszásában, egy örökké elérhetetlen horizonton, ahol intellektuális tisztánlátással vállalja az önelrejtettséget, amelyben kívülről, kikezdzhetetlen elkötelezettségét tudatállapotának szkepticizmusa gyengíti.

*Mert én vagyok a foglalat,
Mely minden arcról egybegyűjti
Az ős testvér-vonásokat.
És én vagyok az ötvözet,
Amelyben tűz a vízzel összefér,
S a híd vagyok, mely átvezet,
S a sarkoktól a trópusokig ér¹⁰*

Reményik Sándor több mint száz verset dedikált családtagoknak, íróknak, politikusoknak, teológusoknak. Dedikált versei filológiai adalékot jelentenek az életmű értelmezéséhez, hozzájárulnak a korszak és az életmű közé tartozó háló megalkotásához. Terjedelmi korlátok miatt utolsó dedikált versét szeretném megemlíteni, melyet Babits Mihálynak címzett. A *Fény-torony* néhány hónappal a *Nyugat* szerkesztőjének halála előtt keletkezett alkalmi vers Babits akadémiai székfoglalójára. Babits reagált Reményik versére, neki ajánlva a *Sorsunk*, 1941, 1-2. számában utolsó versét.¹¹

E megemlékezés, a költő halálának 80. évfordulóján úgy próbált bepillantani Reményik Sándor életművébe, hogy meggyőzően bizonyíthassa, a költő mély vallásossága, elhivatottsága és kitartása az utókor számára útmutató legyen a magyar identitás megőrzése mellett, olyan út, mely mindenképpen követésre méltó, s amit mindenképpen szükséges beépíteni az elkövetkezendő nemzedékek tudatába. Reményik Sándor irodalomtörténeti befogadása és megítélése végre kijelölheti méltó helyét a közgondolkodásban éppúgy, mint az iskolai tananyagban.

Munkásságának jelentőségét fémjelezze most a kortárs Dsida Jenő méltatása. „Reményik Sándor – fogalom ez a név az egyetemes magyar nyelvterületen –

9 Vö. Pomogáts Béla: *A szellem köztársasága*. Bp., 2004, Akadémiai Kiadó, 50–51.

10 Reményik Sándor: *Ötvösmunka*. In *Összes versei*, I, i. m. 263.

11 Vö. „Engem nem látott senki még”. *Babits-olvasókönyv*, II. Szerk. Sipos Lajos. Budapest, 1999, Historia Litteraria Alapítvány–Korona Kiadó, 823–824.

a tiszta művészet felületi csillogásán kívül valami mélyről előtörő fényesség is árad belőle: a hitben, böjtölésben, imádságban megtisztult ember arcának fényessége, az eszmékért lüktető szív tüze és sugárzása. [...] A magyar szó katakombákba visszahúzódó szertartásainak őskeresztény értelemben vett apostola ő, a lemondásnak, a belső élet tiszta szegénységének, a nagy megtisztulásnak a prédikátora, de hangja néha túlzengi föld alatti életünk mécs világította sikátorait, és tömegeket ráz meg a lélek legmélyéig.”¹²

Homoki Gábor: Amorf üvegformák III.

12 Dsida Jenő: Reményik Sándor és a Bamugarten-díj. In *Dsida Jenő Emlékkönyve*. Szerk. Pomogáts Béla. Budapest, 2007, Lucidus Kiadó, 142.